

Moninaisuus varhaiskasvatuksessa

Varhaiskasvatuksen moninaisuuden toimintakulttuurilla tarkoitetaan sitä, että varhaiskasvatuksen henkilöstö, lapset ja heidän perheensä nähdään ihmisinä, joilla on monenlaisia taustoja, ominaisuuksia, näkemyksiä ja rooleja. Moninaisuus nähdään laajana kattana muun muassa etnisen taustan, kansalaisuuden, sukupuolen, seksuaalisen suuntautumisen, kyvykkyyden, ominaisuudet, terveydentilan, vammaisuuden, iän, kielen, sosioekonomisen aseman, maantieteellisen alueen, uskonnon ja katso-
mukset. Nämä tekevät jokaisesta ihmisestä ainutlaatuisen. Lähtökohdana on, että kerään ei eristetä muusta yhteisöstä, ja jokaisen lapsen erityiset tarpeet otetaan huomioon yhteisön toiminnassa. Lisäksi jokaisen yksilöllinen erityisosaaminen nähdään yhteisön voimavarana.

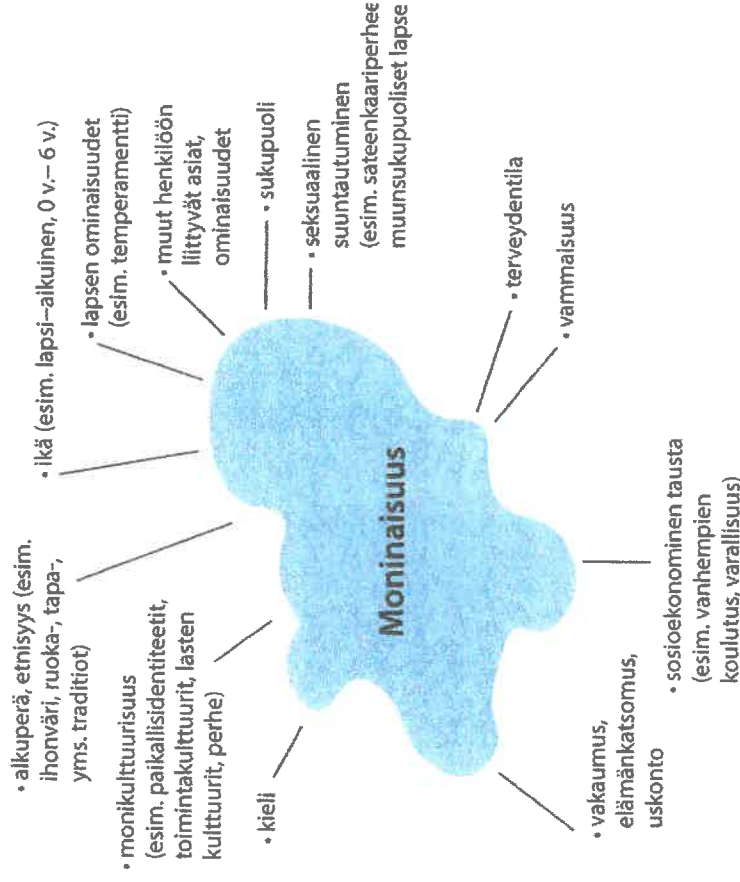
Lapset ja perheet elävät moninaisessa maailmassa, mikä näkyy myös varhaiskasvatuksessa. Varhaiskasvatustutkimuksen perusteet, Suomen perustuslaki³⁸¹, Lapsen oikeuksien sopimus³⁸² sekä eri tutkimukset tuovat esiin tarkastelutapoja moninaisuuteen. Niitä avataan tässä luvussa. Näiden kautta on mahdollista jäsentää ja kehittää varhaiskasvatuksen toimintakulttuuria.

MONINAISUUDESTA UUSI NORMAALI

Moninaisuus on kaikkia yhteisöjä ilmentävä ominaisuus. Puhuttaessa moninaisuudesta on kuitenkin määriteltävä erilaisuuden suhdetta moninaisuuteen³⁸³. Moninaisuus käsittää ajatuksen siitä, että voimme olla samanaikaisesti samanlaisia, mutta myös erilaisia³⁸⁴. Lähtökohdana moninaisuuden toimintakulttuurin kehittämiseksi on näkemys, jonka mukaan henkilöstö, varhaiskasvatukseen osallistuvat lapset ja heidän perheensä eivät ole yhtenäinen ryhmä, vaan koostuu ihmisistä, joilla on monenlaisia taustoja, ominaisuuksia, näkemyksiä ja rooleja. Jokainen lapsi ja perhe on erilainen. Tämä moninaisuus tekee jokaisesta erityisen ja omanlaisensa³⁸⁵. Tähän määritelmään sisältyy myös se, että moninaisuus ei tarkoita pelkästään ulospäin näkyviä piirteitä.

Varhaiskasvatuksen henkilöstön tulisi välittää jokaiselle lapselle tunne siitä, että lapsi on oikeanlainen juuri sellaisena kuin hän on. Henkilöstön pitäisi tukea lapsen myönteistä käsitystä omista taidoistaan ja ominaisuuksistaan. Moninaisuutta kunnioittavassa varhaiskasvatuksen toimintakulttuurissa onkin olennaista se, miten erilaisuuteen suhtaudutaan sekä miten lapsia kasvatetaan ymmärtämään, että ihmiset ovat erilaisia, mutta samanarvoisia³⁸⁶.

Kuvio 8. Moninaisuus.

Moninaisuuskasvatuksessa jokaisen lapsen moninaisuudet nähdään resurssina, joita voi käyttää kaikkien lasten opetuksessa ja kasvatuksessa. Moninaisuuskasvatuksella tulisi pyrkiä pois ajattelusta, että lapsi on puutteellinen, jos hän poikkeaa valtaväestöstä. Siinä korostuu myös ajatus jokaisen yksilöllisyydestä. Erilaisuudet rikastavat yhteisöä³⁸⁹.

Moninaisuudesta puhuttaessa tulee pohtia, mitä pidetään normaalina. Normaaleina ominaisuuksina Suomessa on pidetty esimerkiksi suomalaisuutta, harmittomuutta ja itsenäisyyttä. Jos lapsi ei täytä näitä normaaliuden kriteereitä, toiset lapset ja jopa henkilöstö voivat syrjiä ja kiusata³⁹⁰. Syrjivillä normeilla tarkoitetaan oletuksia ja stereotyyppioita, jotka vaikuttavat siihen, miten ymmärrämme todellisuutta ja suhtaudumme ihmisiin ja jotka voivat johtaa syrjintään, kiusaamiseen ja ulossulkemiseen³⁹¹. Omat normit näkyvät työssä lasten, perheiden ja muiden ammattilaisten kanssa. Varhaiskasvatuksen henkilöstön tulisi myös pohtia omaa lapsikäsitystä myös siitä näkökulmasta, kuinka sensitiivisesti suhtautuu erilaisiin lapsiin ja lapsen erilaisiin tarpeisiin, kehitysvaiheisiin ja tunteisiin (ks. lapsikäsitys, s. 46). Itselfä voi kysyä muu muassa seuraavia kysymyksiä: Kuinka paljon vaadin lapsilta? Miten osaan asettaa kunkin lapsen ja perheen asemaan? Minkälaista käytöstä pidän normaalina tai epänormaalina? Miten varmistan, että kaikki ymmärtävät toisiaan?

Varhaiskasvatuksen yhteydessä moninaisuuden sijaan on usein puhuttu monikulttuurisuudesta, jolloin huomio kiinnittyy erityisesti kieleen, etniseen taustaan tai uskontoon sekä samalla näiden tekijöiden määrittämään eroon. Lisäksi lapsia ja perheitä on jaoteltu ja eroteltu tuen tarpeen ja vammaisuuden perusteella, jolloin taustalla on mielikuva siitä, minkälainen normaallilapsi tai -perhe on³⁹².

Jos asiaa kärjistetään, voi varhaiskasvatuksen henkilöstö tiedostamattaan ajatella ihannelapsen olevan esimerkiksi kantasuomalainen leikkivä lapsi, joka osaa ilmaista itseään selkeästi ja sanallisesti ja liikkuu sekä toimia monipuolisesti. Tällaiset mielikuvat vaikuttavat varhaiskasvatuksen toimintakulttuuriin ja henkilöstön toimintaan, sillä lapset aistivat herkästi, minkälaista käyttäytymistä heiltä odotetaan ja miten erilaisuuteen ja moninaisuuteen suhtaudutaan. Tämä kärsijä on tarpeellinen, sillä se haastaa jokaisen varhaiskasvatuksessa työskentelevän miettimään omia mielikuviaan ja näkemyksiään. Jotta moninaisuutta kunnioitetaan varhaiskasvatusta on mahdollista suunnitella, toteuttaa, kehittää ja arvioida, jokaisen on ensin määriteltävä, mitä moninaisuus tarkoittaa käytännössä ja miten sitä lähestytään varhaiskasvatuksen arjessa.

Kokeilkaa ajatusleikkiä: Valitse kollegasi jokin näkyvä erityispiirre, kuten vaikka pieni koko tai isojalaisuus. Mieti erilaisia tilanteita, jossa hänestä keskustellaan tai jossa hän on mukana. Toiseuta hänet puheessa eli nimittele häntä tämän erityispiirteen kautta. Esimerkiksi ystäväsi tulee myöhässä: "Huomaan, että pienikokoiset myöhästelevät." Pienikokoiset eivät pidä lihapullista. "Maidän pitää keksiä pienikokoiselle parempi ruokavali, jotta hän voimistuisi ja näyttäisi vähän isommalta." Jos on mahdollista, jutelkaa pienryhmässä jokaisesta henkilöistä samaan tapaan. Ottakaa vain yksi henkilö kerralla toiseuttamisen kohteeksi. Miitä tämä tuntui? Millaisia huomioita teitte?

MONINAISUUDEN TARKASTELUTAPOJA

Moninaisuutta voi tarkastella kolmen asenteellisen tarkastelukulman kautta: konservatiivisesta, liberaalista ja kriittisestä näkökulmasta⁴⁰². Niiden avulla voi helposti jäsentää sitä, minkälaisille periaatteille ja ajattelutavoille varhaiskasvatuksen toiminta perustuu ja miten halutaan edelleen kehittää toimintaa.

Konservatiivinen tarkastelukulma on staattinen tapa nähdä itselle vieraasta kulttuurista tuleva. Tällainen "toisenlainen" lapsi halutaan kasvattaa normeihin sopivaksi, vähemmän erilaiseksi. Esimerkiksi lapsen vaikeudet selitetään sillä, että hän on lähitöisin toisesta maasta tai hän on yksinhuoltajaperheestä. Näin lapsi helposti kohdellaan, hän on ammattilaisen toiminnan kohteena, objektina, jota muutetaan ja kehitetään.

Liberaali näkökulma huomioi erilaisuuden ja "suvaitsee" toisen". Päämääränä on ymmärtää erilaisuutta. Sitä on myös kutsuttu pedagogiseksi turismiksi toiseen kulttuuriin eli eksotismiksi⁴⁰³. Esimerkiksi lasta pyydetään kertomaan omasta erityisyydestään, kuten vammaisuudestaan tai ruokakulttuuristaan. Toivotaan, että lapsi oppii tuntemaan oman kulttuurinsa ja "toisen" kulttuurin ja sen taustaa. Liberaali näkemys on hyväksyvä, mutta tässäkin ei-normatiivinen henkilö nähdään "toisena", ei yhtenä "meistä".

Kriittinen ja dialogien tarkastelukulma on laadullisesti erilainen tapa nähdä lapsi, ihminen. Siinä suhtaudutaan kriittisesti käsitteeseen "toinen". Huomataan, miten "toiseuttaminen" liittyy valtasuhteisiin. Enemmistöön kuuluvalla varhaiskasvatukseen henkilöstöllä on valta määrittellä, kuka ja millä tavalla joku on toisenlainen. Toiseuttaminen on myös rakenteellista epätasa-arvoa. Se toteuttaa kulttuurissamme valitsevia näkemyksiä, myös piilossa olevia tapoja toimia ja piilo-opetussuunnitelmaa.

Varhaiskasvatuksessa tulisi tavoitella kriittistä tarkastelukulmaa, koska se on epädiskriminoiva. Siinä ei erotella lasta ”normaaliin” ja ”toisiin”, vaan panostetaan ennemminkin yhteistoimintaan ja yhdessä tuotettuun näkemykseen. Asioita lähestytään dialogisesti, vuoropuhelussa, kuunnellen, kohdaten ja kertoen. Pääpaino on sosiaalisessa tai yhteisöllisessä muutoksessa.

Kriittinen ja dialoginen näkemys näkyy myös konkreettisesti moninaisuutena pedagogikassa ja varhaiskasvatuksessa käytetyissä materiaaleissa. Lasten käyttöön on tärkeä tarjota materiaaleja, joissa näkyy erivärisiä ihmisiä, pieniä, pyöreitä, vammautuneita, iloisia ja vaikkapa pettyneitä lapsia. Laajemmin jokaiselle lapselle annetaan mahdollisuus ilmaista omia näkemyksiään ja ajatuksiaan eikä vain kulttuuriin tai erilaisuuteen liittyviä asioita. Lisäksi jokaista lasta kannustetaan tavoittelemaan yhtä pitkälle. Kriittisessä tarkastelutavassa on siis toimintakulttuurinen muutos; siinä on dynaaminen, laadullisesti erilainen ajattelutapa ja lähtökohdat.⁴⁰⁴

Edellä mainittu erottelu on karrikoitu, jotta erot tulisivat selkeämmin esiin ja jotta olisi helpompi nähdä, mitä seurauksia erilaisilla käsityksillä on varhaiskasvatuksen toimintaan. Eri näkökulmia erittelemällä ei haluta osoittaa, ettei tarvita monenlaisia toimia varhaiskasvatuksessa tai etteikö voisi järjestää esimerkiksi eri maiden ruokien maistelujuhlaa. On myös selvää, että tarvitaan varhaiserityiskasvatusta ja tukitoimia, jos niille on tarvetta. Kriittinen ja dialoginen tarkastelutapa ei siis sulje pois sitä, että jokaisella lapsella on oikeus tulla kohdatuksi lapsena, joka on osaava, ajatteleva ja hellyyttä sekä hoivaa tarvitseva. Jokainen lapsi tarvitsee toisinaan apua, harjoitusta ja erityishuomiota, kukin omalla tavallaan. ”Erityisyys” ei ole ensisijaista, vaan se, että hän on lapsi, ihminen.

Lähde: Kangas, Lastikka & Karlsson
2021. Voimauttava varhaiskasvatust,
Leikkivä, osallinen ja myinnvoin
lapsi.